

Významná publikace z památkové edice nakladatelství Koehler-Amelang přináší široký pohled na ojedinělý fenomén evropské fortifikační a sakrální architektury — soubor opevněných kostelů Sedmihradska. Po úvodu zabývajícím se dějinami jejich zkoumání následuje stručná historie země a jejího osídlování svobodnými kolonisty německého původu již od 12. stol. K opevňování kostelů docházelo sice již ve 13. stol., ale hlavní rozvoj se datuje až po bitvě u Nikopole v souvislosti se zvyšujícím se nebezpečím tureckých vpádů. Po r. 1526 se země stala místem neustálých vojenských střetnutí mezi tureckým a habsburským státem, takže kostelní hrady sloužily jako útočiště vesničanů před soldateskou obou stran. Konec jejich funkce znamenal až definitivní zlomení turecké moci karlovickým mírem (1699). Umělecký vývoj kostelů od konce 12. stol. postihuje další kapitola zdůrazňující ojedinělou existenci předkolonizační architektury a hojný výskyt románských bazilik 1. pol. 13. stol. Románské tvarosloví přitom vyznívalo až do konce 13. stol., ale již před jeho polovinou se díky cisterciácké huti objevují i první projevy gotiky (Prejmer). Rovnoměrně je zastoupena vrcholná a pozdní gotika, ta i po stránce fortifikační. Stručná subkapitola se zabývá výzbrojní a skromnou válečnou technikou obránců, další počíná exkursem do oblasti jiných opevnění regionu — hradů. Pozoruhodná je donjonová dispozice šlechtických hradů 13. stol. a refugiální charakter rozlehlých selských hradů. Nejstarším fortifikačním prvkem kostelů je západní věž doplněná později východní věží (pohlucuje kněžiště) nebo zvýšeným chórem. Dále je rozebráno obranné zařízení opevnění (ochozy, podsebití, střílny, smolné nosy, věže a bašty, brány ap.). Mírně dezinformující je tabulka vývoje kostelních hradů, která není jednotně uspořádána, a přehledností nijak nevynikají mapky Sedmihradska a umístění kostelů (ač jejich dispoziční uspořádání je vystiženo dokonale). Další kapitola je věnována uměleckému vypravení kostelů a mobiliáři a následují příklady vždy s historickým přehledem a půdorysem, někdy řezem či axonometrií. Za nepočítanými poznámkami následuje pak dostatečný výběr literatury, popis k vyobrazením v textu i přílohách a velmi cenný dvojjazyčný rejstřík míst. Chybí snad ještě pojmenování v maďarštině. Obrazové přílohy jsou vybrány tak, aby postihly celek, detail i zvláštnost a až na barevné snímky jsou v dobré kvalitě. Celkově dává publikace dobrý přehled v oblasti architektury u nás méně známé.

Miroslav Plaček

Benedykt Zientara, **Świt narodów europejskich**. Warszawa, Państwowy Instytut Wydawniczy 1985. 434 s., 7 mapových příloh.

Obsažná, fakty nabitá a přitom velmi čtivá kniha, jejíž náplň spíše vystihuje podtitulek — Powstanie świadomości narodowej na obszarze Europy pokarolińskiej, se tedy především soustřeďuje na analýzu geneze etnických vazeb i poměrů politických v útvarech, vzniklých po rozpadu franské říše, avšak zpětně přihlíží i ke všem královstvím germánským, která se utvořila po pádu západořímského impéria: patří sem i souhrnné pojednání o původu a vývoji Franků a franského království. Do práce nejsou tudíž zahrnuty Britské ostrovy ani poloostrov Pyrenejský, i když v charakteristice výchozích pozic celé studie se, mimo jiné, o Visigótech ve Španělsku hovoří. Problematiku autor v zásadě sleduje až do století 13., v Itálii jde ještě poněkud dále. Střední respektive středovýchodní Evropa stojí nutně na okraji zájmu, částečně se s českými zeměmi, ale i Polskem a Uhrami, setkáváme v poslední kapitole, věnované středověkému národnímu vědomí. Důležitý moment představuje vstupní část monografie, zaměřená na význam, vývoj a užívání takových pojmů jako je natio, gens, populus či patria.

Publikace je psána a koncipována tak, že není určena jen úzkému kruhu odborníků, nýbrž i širší čtenářské obci, která v ní najde jedinečný zdroj poučení.

Pavel Kouřil

Práce je založena na výsledcích dlouhodobého archeologického výzkumu, který v Czersku, jižně od Varšavy, probíhal a probíhá již od počátku našeho století. Chronologický rámec je vymezen druhou čtvrtinou 13. stol., kdy došlo k vydělení jižního Mazovska jako zvláštního údelu knížete Konráda I, a koncem stol. 14., kdy czerský hrad definitivně ztratil své postavení ve prospěch Varšavy.

Je rozdělena na dvě základní části. V první je úvodem podán nástin vytváření se středisek vlády v jižním Mazovsku (centrální hrady a druhořadá sídla) společně s politickými dějinami, poté následuje pojednání o vlastním hradu. Ten vznikl na místě staršího hradiska založeného v polovině 11. stol. (osídlení již od 7. stol.). Hrad 13. stol. využil původního valového opevnění, které zpevnil dřevěnou roštovou konstrukcí proti jeho rozesutí (analogie v Poznani, Biskupinu, Łęczyci) a uzavřel tak prostor cca 57 x 50 m. Pozůstatky poměrně husté dřevěné zástavby (srubové konstrukce kryté slámou) byly zjištěny v celém areálu, pouze románský kostel byl zděný. Po zničení (nájedzy litevské a ruské) proběhla v poslední čtvrtině 13. věku nová výstavba, respektující víceméně předchozí dispozici (zejména z vnitřní strany valu), některé stavby měly již větší rozměry. Částečně byl hrad zničen i požárem na počátku druhé čtvrtiny 14. stol., po němž nastává radikálnější přestavba a mění se i vnitřní organizace, patrně v souvislosti s přechodem podhradí na lokované město. Vzniká mohutný val skříňové konstrukce i nová honosnější budova hrázděné konstrukce částečně vsazená do valu (8,2 x 6,8m), představující věž o několika podlažích (neměla údajně funkci obrannou, nýbrž pouze obytnou a residenční). Od ní vedla přímá cesta ke gotickému kostelu, respektujícím starší založení. Obecně ustupuje srubová technika technice kúlové (sloupové) a uplatňují se i jiné způsoby výstavby. V dalším průběhu 14. stol. se zde začíná používat cihla (křížácké vlivy), v druhé polovině vzniká zděná válcová věžice předsunutá před val; po jeho likvidaci je postavena kamenná a cihlová zeď šíře 1,5 m (vnitřek vysypán rumem), ochraničující útvar 67 x 55 m. Objevuje se i nový velký gotický dům, postavený stejnou technikou jako obvodová zeď; hrázděná věž zaniká na konci první čtvrtiny 15. stol. Dnešní ruiny jsou pozůstatky pozdně středověké fáze budované z cihel a kamene.

V dalším textu se autorka zmiňuje o ozbrojené družině a její výstroji a výzbroji, o řemeslech zjištěných na hradě (kovářství, koželužství a ševcovství, zlatnictví, kamenictví, zpracování parohoviny) a vše dokládá přehlednými tabulkami. Nechybí ani úsek zaměřený na rostlinné zbytky a pozůstatky savců, ptáků a ryb. Následuje stručnější rozbor keramiky, nožů, šperků, předmětů určených na hraní i předmětů luxusních, patřících elitní vrstvě. V závěru prvního oddílu je probráno sídelní a hospodářské zázemí hradu, jeho funkční přeměna podmíněná vznikem města i příčiny vedoucí k úpadku.

Druhá část publikace je materiálová. Je zde předložena v podstatě nálezová situace, tj. soupis a popis všech zjištěných skutečností, zejména vrstev v chronologickém sledu i s jejich náplní. Nejdůležitější a charakteristické, ale i méně často se vyskytující předměty jsou vyobrazeny (např. kovadlinka na hřebíkové hlavičky, různé části kování sedla, křesadla, forma na odlévání prstenů etc.). Uvedeny jsou rovněž nálezy z mladších časových horizontů 15.—17. stol.

Celkově lze říci, že se jedná o práci zdařilou, přínosnou i pro naše prostředí, škoda jen, že chybí soupis literatury, rejstřík a cizojazyčné resumé.

Pavel Kouřil

Mediaevalia archaeologica. Acta archaeologica Lodziensia Nr. 31. Red. A. Nadolski. Wrocław—Warszawa—Kraków—Gdańsk—Łódź, Zakład Narodowy im. Ossolińskich. Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk 1986. 154 s., množství obr. v textu a 2 příl., francouzské resumé.

Pod redakcí předního polského historika vojenství A. Nadolského vyšel další svazek Mediaevalia Archaeologica. Proto neudivuje, že dvě studie jsou věnovány právě této oblasti. Rozsáhlá je zejména práce A. Nowakowského „Arsenały zamków krzyżackich w Prusach w latach 1364—1431“. Vychází přitom z pramenů (inventářů hradních zbrojnic) a prací německých i polských autorů a vyjímá palné zbraně zpracované V. Schmidtchenem. Zbroj a zbraně byly určeny pro řádové a laické bratry, panoše, střelce a žoldnéře, takže vysoké počty nejsou tak překva-